

Aynur Uraler. *Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*. 5. baskı. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012. 416 s. ISBN 978-975-548-283-5

FATİH BAYRAM

Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi
fbayrambursa@gmail.com

Eser, Aynur Uraler'in 1998 yılında tamamladığı "Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık" adlı doktora tezinin aynı isimle basımıdır. Eserin büyük bir emek harcanarak hazırlandığı anlaşılmalı beraber her eser gibi onun da bir takım eksiklik ve noksanlıklardan hâlî olmadığı görülmektedir. Biz de bu değerlendirme yazısında tespit ettiğimiz bazı eksiklik ve noksanlıklara dikkat çekerek sahabenin sünnet anlayışının doğru bir şekilde ortaya konulmasına kendimizce katkıda bulunmak arzusundayız.

Eser, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Değerlendirmemiz de eserin mevcut tasnifine uygun olarak ilerleyecektir.

Giriş Bölümü

Bu bölümde i'tisam (*i'tisām bi's-sunne* = sünnete bağlılık) kavramı tahlil edilmektedir. Mezkur kavramın anlamları, Kur'an, hadisler ve sahabe sözlerindeki kullanımı, yaklaşık aynı manayı ihtiva eden benzer başka kavramlar, *i'tisām bi's-sunne* kavramının doğuşu ve kullanılışı ile i'tisamın iman, hürriyet, itidal, azimet, ruhsat ve taklitle ilgisi ele alınmaktadır. Bu bölüm araştırmanın kaynaklarının beyan edilmesiyle son bulmaktadır.

Uraler'in giriş bölümünde "sünnete bağlanmayı/sarılmayı/her daim bağlı kalmayı" vurgulamak ve teşvik etmek azm u gayretine matuf olduğuna inandığımız bir saikle olsa gerek *بالسنة الاعتصام* tabirinin "الاعتصام" (bağlanma/bağlılık) kısmını uzun uzadıya ele aldığı halde, "بالسنة" (sünnet) kavramına dair hiçbir açıklamada bulunmadığı; kavramın tanımlanması, İslam düşünce tarihindeki serüveni, sünnetle neyin kastedildiği, her dönem ve devir için standart olup olmadığı, üzerine hüküm bina edilip edilemeyeceği, bağlayıcı olup olamayacağı gibi konular üzerinde durmadığı gözlenmektedir. Bizce çalışmanın temel problemi ya da eksikliği tam da budur. Bu sorun, kitabın takip eden bölümlerinde yer alıp bizim de bir

kısmını burada serd edeceğimiz çeşitli rivayetler üzerinde anlama/kavrama zorluklarına ve hatta karmaşasına zemin oluşturmaktadır. Zira kitapta “Sünnetin neliği” hakkında hiçbir farklılığın söz konusu edilmediği, “her hadis = sünnet” olduğu ön-kabulü üzerinden konunun ele alındığı açıkça görülmektedir. Elbette sünnete dair böylesi bir yaklaşımın mevcudiyeti Hz. Peygamber hayattayken dahi sahabileri nezdinde söz konusudur. Ancak bu, onlar arasında bile tek ve yegâne yaklaşım değildir. Benū Kureyza yurduna sefere çıkılması ve ikinci namazı ile ilgili iki farklı yorum ve Hz. Peygamber’in her iki yaklaşımı da tkrir etmesi hepimizin malumudur.

Ayrıca yazarın “Sahâbîlerin hayatına bakıldığında sünnete uymaktan şikâyetçi olan kimseye rastlanılmamıştır. Onlar, günlük işlerde dahi Hz. Peygamber gibi davranmaya özen gösterirlerdi” (s.35) cümlesi bize hepsinin ihtilafsız olarak aynı şeyleri sünnet saydıkları izlenimi vermektedir. Ancak vakıa böyle olmamıştır. Sabah namazı sünnetinin akabinde yanları üzere yatmayı sünnet sayan Ebū Hurayra gibi sahabiler var olduğu gibi, Rasûlullah’ın bunu dinlenmek için yaptığını beyan eden Hz. ‘Âişe de vardır (ki bu hususa ayrıca temas edilecektir), böyle yatanlara çakıl taşları atan İbn ‘Umer de, hatta ve hatta böyle yapanlara “niçin eşekler gibi yuvarlanıyorsunuz” diyerek kızan İbn Mes‘ud da (Ebū Yūsuf, *Kitābu'l-Āşār*, tah. Ebū'l-Vefā el-Efgānī, Kahire: Maṭba‘atu'l-İstikāme, 1355, ss.48-49).

Ancak yazarın, kitap boyunca sahabilerin sünnet hakkında standart anlayış, kavrayış ve değerlendirme kabiliyetine, aynı yaklaşım tarzına sahip olduklarına dair düşüncesini değişik şekillerde vurgulamaya devam ederek genellemeci bir yaklaşım ortaya koyduğunu görmekteyiz. Zira yazar da neyin sünnet olduğu hususundaki farklı yaklaşımları çalışmanın üçüncü bölümünde görmüş ve göstermiştir. Ancak yerinde nakledeceğimiz örneklerde de görüleceği üzere, yazar farkları ortadan kaldırmaya çalışmış görünmektedir. Sanki biraz da aksi yönde sonuçlar ortaya koyan çalışmalara cevaplar verme ve eleştiri getirme gayreti, bu tarz bir yaklaşıma yol açmış gibidir.

Yine bu manada, yazarın “Sünneti, hayatın dışında gören bu anlayış, sünneti ferde ve topluma zararlı hatta bir yük olarak kabul eder. Hâlbuki sünnet, müslümanın hayatının kendisidir” (s.35) cümlesine sonuna kadar katılıyor ve fakat “hangi sünnet” sorusunu sormadan edemiyoruz. Bu, tespit edilmeden ve üzerinde durulmadan yapılacak bilgi aktarımları, bolca tartışmayı ve Müslümanların birbirini itham edip yargılamasını beraberinde getirecektir ve nitekim getirmektedir de.

Mesela yazar, İbn ‘Umer’den sünnete bağlılık örneği vermiş ve onun Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hac yolculuğunda ihtiyaç gördüğü (kaza-i hacet) yerlerde hacetini gidermeye gayret ettiğini nakletmiştir (s.35, dn.138). Bildiğimiz kadarıyla, bunu İbn ‘Umer’den başka sünnet kabul eden olmamıştır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı’nda görev yapmış ve hac görevinde de bulunmuş birisi olarak böyle bir uygulamayı sünnete bağlılık telakki eden hacı adaylarımızın *i’tişâm bi’s-sunne* azm u gayretinin nelere sebep olacağını düşünmek bile istemiyoruz.

Eserin daha detaylı bir değerlendirmesine geçmeden önce burada birkaç hususun üzerinde durmak gerekmektedir. Yazar kitabın Önsöz’ünde “Taranılan hadîs kaynakları, muteber eserler olduğu için ve bilhassa tez hacmini fevkalâde genişleteceği düşüncesiyle, seçilen hadisler tek tek sened ve metin yönünden tahkîke tâbi tutulmamıştır. Tezde kullanılan yüzlerce hadîsin, hadîs tenkidi açısından değerlendirilmesi aslında ayrı bir ilmî mesâiye malzeme teşkil edecek mâhiyettir. Sadece gerekli görülen bazı hadîslerin tahkîki yapılmıştır” (s.12) demektedir. Bu ifadeler, tezin tamamının rivayetler üzerine kurulmuş olması, bu rivayetlere istinaden “sünnet” hükmü ve bağlayıcılığının tespit edilmesi sebebiyle bizce isabetli görünmemektedir. En azından rivayetler aynı konudaki diğer rivayetlerle birlikte değerlendirilmiş olsaydı, aşağıda zikredilecek birçok problem çözüme kavuşmuş olabilirdi.

Başka bir husus da sünnete bağlılık adına verilen neredeyse tüm örneklerin tâli konularla ilgili olmasıdır. Bununla, sünnetin –kime göre olursa olsun– önemli ve önemsiz şeklinde ayrılmasını kastetmiyoruz. Ancak verilen örneklerin, konunun ağırlığı ve ehemmiyeti nispetinde asıl meseleler üzerinden olması gerektiği inancındayız. Yani aslında ümmetin derdini artırmadan ona deva olacak örneklerin tercih edilmesinin gerekliliğine inanmaktayız. Ne demek istediğimizin değerlendirmemiz içerisindeki örnekler üzerinden daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Eser içerisinde, rivayetlerin zaman-mekan boyutu göz önünde tutulmaksızın günümüze aktarıldığı ve her rivayete bağlayıcılık atfedildiği yoğun olarak görülmektedir. Sünnete bağlılık örneği olarak sunulanların, her zaman ve zeminde herkes için bağlayıcı birer sünnet olarak algılanmasına sebebiyet verecek bir üslubun kullanıldığı ve böyle bir üslubun nelere sebep olabileceği özellikle ikinci bölümdeki örnekler üzerinde açıkça görülecektir.

Bu meyanda söylemek istediğimiz son şey, eserin içeriğinin yani kullanılan örneklerin belli sahabilerde ve özellikle de bir iki sahabide –

‘Abdullāh b. ‘Umer ve Ebū Sa‘īd el-Ḥudrī– yoğunlaşmış olduğudur. Bu durum bizde, çalışmayı “‘Abdullāh b. ‘Umer’in Sünnet Anlayışı” ya da konunun ele alınış şekli itibariyle “Ehl-i Hadisin Sünnete Yaklaşımı” şeklinde adlandırmanın daha isabetli olacağı kanaatini hasıl etmektedir. Zira yazarın sahabeden kastı, tez boyunca, neredeyse İbn ‘Umer ve Ebū Sa‘īd el-Ḥudrī’den ibaret olmuş gibidir. Bunu derken, başka hiçbir sahabinin örnek verilmediğini söylemek istemiyoruz. Ancak eser okunduğunda ciddi bir yoğunluğun bu iki isim üzerinde olduğu görülecektir. Yoğun şekilde zikredilen bu örnekler üzerinden mevcut sonuçların ve şekilci-lafızcı sünnet algısının oluşumu bizce kaçınılmazdır. Yazar bazı sahabilerden fazlaca örnek verileceğini girişte belirtmiştir; fakat bu durum neredeyse başka yaklaşım sahibi sahabileri ve daha da önemlisi onların farklı yaklaşımlarını görmezden gelmeye varmıştır. Başka sahabiler örnek olarak zikredilmişse de sünnete farklı yaklaşımları adeta değerlendirme dışı tutulmuş, yoğun olarak işlenen şekilci-lafızcı algının içerisinde eritilmiş ve aşağıda da görüleceği üzere pek çok çelişkinin de doğmasına sebep olunmuştur.

Neticede yoğunlaşılacak sünnet algısının sahabenin tamamını ilzam edemeyeceği, sahabenin sünnet anlayışında farklılıkların olduğu, tekçi ve toptancı bakış açısının ne gibi problemlere ve çelişiklere sebep olabileceği ortaya çıkmış olmaktadır.

Birinci Bölüm

Bölüm, “İ’tisâmı Gerekli Kılan Âmiller” ve “Sünnete Uymamanın Sonuçları” adlı iki ana başlık ile onlarla ilgili görülen alt başlıklardan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde olduğu gibi bu bölümde de “İ’tisâmı Gerekli Kılan Âmiller” (s.51’den itibaren) başlığı altında “i’tisam”ın Kur’an ve sünnet tarafından emredildiğine dair uzun uzun açıklamalar yapılmış ve örnekler verilmiştir. Bildiğimiz kadarıyla tarih boyunca sünnete uymanın gerekliliği üzerinde ciddi bir tartışma söz konusu değildir. Neyin sünnet sayılıp sayılmayacağı meselesi ise tartışmaların ana gövdesini oluşturmuştur.

Bu minvalde zikredilen “Ayrıca insan, sevdiği zâta benzemek ister. Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi ve sellem) sevenlerin, sünnete ittiba ile ona (sallallahu aleyhi ve sellem) benzemeye çalışmaları gerekir” (s.80) cümlesi zaten ümmet için müsellemler olup asıl önemli olan bu benzemenin niteliği ve mahiyeti, bu ittibanın kimin uygulaması gibi olacaktır. Genellikle lafzı ve şekli esas alan İbn ‘Umer gibi mi, yine genellikle lafız ve şekildeki gayeyi esas alıp ictehad ve istinbat ile sünneti tespit etme gayretinde olan babası Hz.

‘Umer gibi mi? Asıl sorun buradadır. Bu durum giriş bölümünde olduğu gibi birinci bölüm içerisinde de ne tespit edilmiş ve ne de çözüm için üzerinde söz söylenmiştir. Hatta böyle bir farklılık yok sayılmış görünmektedir.

Yukarıda naklettiklerimizin devamında yazar “Özellikle ilk halîfeler, *Resûl-i Ekrem’in sünnetinden başkası ile amel etmezlerdi*. Onlar ya sünnetle amel ederler ya da *sünnetten istinbat ettikleriyle amel ederlerdi*” (s.86; italikler bana ait) demektedir. Ancak bizim eser boyunca okuduklarımız ve burada aktardıklarımız “sünnetten istinbat edilenler”i sünnet kabul edemeyeceğimiz kanaatini hasıl etmektedir. Bu durumda alıntıladığımız cümlelerin kendi içerisinde çelişkili olduğu açıkça görülecektir.

Ayrıca sünnete bağlılık anlatılırken serd edilen rivayetler için hiçbir izah, açıklama ve değerlendirmenin yapılmamış olması, İslam pratiğinin dikkate alınmaması büyük bir kargaşanın ve çelişkilerin kapısını aralamış olmaktadır. Özellikle eserin, konunun ilgilileri yanında meraklısı olan halk kitlesi için de ilgi odağı olduğu düşünülürse durum daha da karmaşık bir hal almaktadır.

Nitekim yazar “Yahudilerin havralarını, Hristiyanların kiliselerini yükselttikleri gibi sizin de benden sonra mescidlerinizi yükselteceğinizi biliyorum” hadisini nakledip ardından bu hadisın “müslümanların ehl-i kitabı taklit edeceğini ve bunun sünnetten ayrılma yani i’tisâmsızlık olduğunu haber ver”diğini söylemiştir (ss.106-107). Bu rivayet mevcut haliyle bir açıklamayı gerekli kılıyor. Bu rivayet üzerine, yazarın ihmal ettiği gibi, kültür ve medeniyet tarihimizi göz önünde bulundurarak bir açıklama yapılmazsa, yüzyıllardır devam eden yüksek mabed inşa etme ameliyesiyle Müslümanlar bilerek ve isteyerek ve hatta devlet/İslam halifesi eliyle sünnete muhalif şekilde Ehl-i Kitâb’ın en sıkı takipçileri konumuna düşmeyecek midir? Ve hatta böyle bir durumda Şehzadebaşı, Süleymaniye, Selimiye gibi İslam’ın bu topraklardaki mührü olmuş eserler ve onların mimarı ile gurur duyarak övünmemiz bizleri “sünnete muhalefeti” takdir edenlere dönüştürmüş olmayacak mıdır?

Aynı şekilde yazar, ‘Abdullâh b. Mes‘ûd’dan “Eğer namazı evlerinizde kılar da, mescidlerinizi terkederseniz Nebinizin (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetini terketmiş olursunuz. Nebinizin (sallallahu aleyhi ve sellem) yolunu terkedince de *dalâlete düşmüş olursunuz*” rivayetini nakledip “[İbn Mes‘ûd bu] sözüyle, mescidlerde cemaatle namaz kılmamanın, sünneti terk demek olduğunu, sünneti terkin de *dalâlet sayıldığını* belirtir” (s.107; italikler bana ait) yorumunu yapmıştır. Eğer ifadeyi olduğu gibi, lafzıyla ve hiçbir

açıklama yapmadan nakledersek, en azından kendi memleketimizde dalalette olmayan pek az insan kalacaktır. Namazları mescitlerde cemaatle kılmanın Hz. Peygamber'in (s.a.s) sünnetine ittiba olduğunu sonuna kadar savunuyor ve hepimizin uygulamaya geçirebilmesini can u gönülden arzuluyoruz, ancak biz bu rivayetten yazarın yorumundaki gibi bir hükmü çıkarmanın o kadar da kolay olamayacağı kanaatindeyiz. Şunu da ilave etmeliyiz ki yazar dipnotta (dn.359) İbn Mes'ūd'un sözünün Ebū Dāvūd rivayetinde "dalâlete düşmüş olursunuz" şeklinde değil de "küfre düşersiniz" şeklinde yer aldığını da nakletmiştir. Üstelik yazar, rivayeti "küfre düşersiniz" lafzıyla eserin 145. sayfasında tekrar etmektedir ki rivayetin akabinde nakledilen alıntılar lafzi anlamayı destekler niteliktedir ve kesinlikle izaha muhtaçtır.

Cābir b. 'Abdullāh Hz. Peygamber'in gusül için kullandığı suyun miktarını anlatınca Ḥasen b. Muḥammed, o kadar suyun kendisine yetmeyeceğini söylemiştir. Buna karşılık Cābir b. 'Abdullāh "Saçı senden daha gür olan, kendisi de senden daha hayırlı olan bir zâtâ [keza] bu kadar su yetiyordu" demiş ve bunun üzerine yazar da "sünnetin herkese uygun olduğuna, sünnetle yetinmek gerektiğine dikkat çekmiştir" (s.112) yorumunu yapmıştır. Bu durumda hepimiz sünnete muhalefet ederek gusletmiş olmayacak mıyız? Ya da kastın israftan kaçınmak olduğuna dair bir açıklama yapılırsa, daha isabetli olmaz mıydı?

Yazar "Sünnete Muhalefet" başlığı altında, muhalefet etmekten sakındırmak kastıyla İbn 'Umer'in sefer namazıyla ilgili "İki rekât, iki rekâttır. Kim sünnete muhalefet ederse kâfir olmuştur" sözünü delil getirmiştir. Bu örneğin akabinde de "Sahâbîlerin sünnete muhâlefeti – *nankörlük veya gerçeği örtüp gizlemek anlamında yorumlasak dahi*– küfür saymaları, onların sünneti nasıl algıladıklarının göstergesidir" (s.114; italik bana ait) şeklinde kendi yorumunu zikretmiştir. Bu durumda seferinin namazının dört rekat olacağı hükmünü veren Şâfiî mezhebine mensup bir Müslüman sizce ne düşünmelidir? Üstelik yazar bir sayfa sonra ve aynı başlığın son cümlesi olarak yukarıdaki İbn 'Umer hadisiyle amel etmeyen İmam eş-Şâfiî'nin sünnete uymak konusundaki şu sözünü nakletmektedir : "Allah Teâlâ, Resûlü'ne tâbi olmayı ve ona itaatı farz kılınca muhalefet etme hakkı ortadan kalkar. Hiç kimsenin ona muhalefet hakkı yoktur. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetine uyması farz olan kimse aksi davranışta bulunamaz" (s.116). Sünnete uymayı bu kadar vurgulu ifade eden eş-Şâfiî'nin İbn 'Umer hadisiyle amel etmeyerek sünnete muhalefet mi ettiği meselesi yazarın dikkatini çekmemektedir.

Yine sünnete muhalefet sadedinde; İbn Mes'ûd'un ağırlığını iki ayağına birden vererek namaz kılan bir adam görünce "Sünnete muhalefet etti. Ayaklarını sırayla dinlendirerek kılsaydı, daha iyi olurdu" (s.115) sözü nakledilip hiçbir açıklama yapılmamıştır. Bu haliyle ayakları ağrıyanlarımız dışında bu sünnete muhalefet etmeyimiz var mıdır?

Sünnete uymamanın önüne geçebilmek için bölüm içerisinde genelde tehdit ve korku dili kullanılmış, sünnete uymaya teşvik ve sevdirmeye dili dikkate alınmamış gibidir. Belki de bu gibi sebeplerle sünnete tabi olduğunu iddia edenlerin kırıcı, dışlayıcı, tahfif edici tutumları maalesef sünnetin kadr u kıymetine hâlel getirmektedir.

Rivayetlerde yer alan bazı kavram ve ifadeler hakkında farklı bazı görüşler nakledilse de meseleyi vuzuha kavuşturacak açıklamaların yapılmamış olması da bir başka problemdir. Özellikle rivayetlerde geçen "kâfir olmak" ve "isyan etmek" ifadelerinin, kendileriyle neyin kastedildiğinin açıklaması tam olarak yapılmadan zikredilmesi oldukça endişe verici sonuçlar doğurabilecek mahiyettedir.

Yazar hangi fiillerin Hz. Peygamber'e isyan olduğuna dair bazı ciddi örnekler vermiştir. Ancak bunların yanında verilen diğer bazı örnekleri ise onun tarafından şöyle sıralanmıştır: "Kim ok atıcılığı öğrenip de sonra terk ederse bana isyan etmiş olur," "Tavla oynayan kimse, Allah'a ve Resûlü'ne âsi olmuş olur" (s.119) ve Ebû Hurayra'nın sözü olarak nakledilen "Yemeklerin en şerlisi zenginlerin çağırılıp fakirlerin dâvet edilmediği düğün yemeğidir. Yemek haktır. Kim terkederse, Allah ve Resûl'üne [keza] isyan etmiştir" (s.120). Açıkçası, son cümleyle ne kastedildiği bizce anlaşılmamaktadır. Yine Ebû Hurayra ikinci ezanı okunurken mescitten çıkan biri hakkında "Bu adam Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) isyan etti" demiştir. Yazar da bu durumu "Ebû Hüreyre'nin bu hareketi isyan olarak nitelenmesi, Hz. Peygamber'den öğrendikleri sünnet anlayışının ifâdesidir" şeklinde yorumlamaktadır (s.121). Son tahlilde biz de açıklanıp izah edilmeye muhtaç bu "isyan anlayışı"na isyan edilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Aynı şekilde "benden/bizden değildir" ifadesinin kapsama alanı ve ne manaya geldiği de izaha muhtaçtır. Nitekim "Kim sonucu (kötü olur) korkusuyla yılan öldürmeyi terk ederse o bizden değildir," "bıyıklarının ucundan almayan [bizden değildir]," "Vitr haktır (sabittir). Vitr kılmayan bizden değildir," "Kur'ân ile teğanni yapmayan bizden değildir" (s.130) örneklerinde ne demek istendiğinin açıklanması adeta bir zorunluluktur.

Mesela düz, nağmesiz Kur'an okunmamalı mıdır? Yine hakkında açıklama yapılmayan bu ve benzeri durumlarda yazar, kullanılan "bizden değildir" ifadelerinin anlamı için genel olarak pek çok alıntı yapıp görüş aktarmış, ancak net bir sonuç ifade ederek rivayetleri daha sağlıklı değerlendirme ya da değerlendirilmesine yardımcı olma yoluna gitmemiştir. Bu bağlamda şu alıntıdan yazarın kendisinin de bu ifadeler hakkında lafızcı düşündüğü anlaşılmaktadır: "Konuyla ilgili başka bir habere göre Süfyân, zecr ve tenfir makamında vârid olan hadîsleri te'vil etmemenin edep gereği olduğunu bildirdikten sonra 'bizden değildir' ifadesinin te'vil edilmesinin sakıncalarını şöyle belirtir: 'Bir alim "bizden değildir"i sadece o haslete aittir, diye te'vil ederse o işi irtikâb eden kişiye o iş kolay gelir" (s.132, dn.504, ayrıca bkz. s.196). Fakat her şeye rağmen pek çok alıntının arasında "Hz. Peygamber'in bu sözden maksadının, bu kimselerin dinden çıkacağına işaret değil, insanları bu tür çirkin davranışlardan sakındırmak olduğu belirtilmiştir" (s.131) cümlesini görmek son derece memnuniyet vericidir.

Yine "Beddua", "Lanetleme" ve "Tehdit" başlıkları altında kısa örneklerle sünnete tabi olmayanlara Hz. Peygamber'in (s.a.s) bu tarz tepkiler verdiği de ğinilmiştir. Bizce bu başlıkların her biri ayrı ayrı incelenmeye muhtaçtır. Mahiyetleri, boyutları ve sebepleri açıklanmalıdır. Aksi halde örneklerin zahirinden kolayca ve basit hallerde bile beddua eden, lanet eden, tehdit eden bir peygamber portresi ortaya çıkmaktadır. İnsanlara sünnete bağlılığı anlatalım ve teşvik edelim derken adeta sünnetin sahibi elden gitmektedir.

Bu bağlamda s.293'te sünnete uymamaya verilen tepkilerden biri olarak sunulan "kötü söz" konusundaki örnekleri aynen nakletmek istiyoruz: "Abdullah b. Ömer'in oğlunun, hanımını mescide göndermeyeceği ile ilgili başka bir rivâyette Abdullah b. Ömer'in, oğluna *daha önce hiç kimseye etmediği şekilde ağır küfür ettiği* belirtilmiştir. İbn Ömer kendisine uzunca selâm veren bir kimseye de 'Eğer daha artırsaydın (uzatsaydın) sana kötü (söz) söyleyecektim' demiştir. Bir kimse İbn Ömer'e 'Ramazanda (terâvihi) imamın arkasında kılalım mı?' diye sormuş, İbn Ömer ona Kur'ân'ı okuyup okuyamadığını sormuş 'Evet' cevabını alınca İbn Ömer, 'Niye eşek gibi susuyorsun, git evinde kıl' demiştir." Yazar bu alıntılardan sonra: "Onun bu ikazları, hangi sebeple olursa olsun Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığını değiştirmeden yapmanın daha efdal olduğuna dair inancını göstermektedir" demektedir (italikler bana ait). İbn 'Umer'in bu ağır üslubunun izah edilmesi gerekmez mi?

Önceki örnekte olduğu gibi açıklamaya muhtaç bir başka nakil de şudur: “Sahâbîler, kişileri Hz. Peygamber’e benzeyişine ve onun râzı oluşuna göre değerlendiriyorlardı. Iraklı bir kimse, İbn Ömer’e, (ihramda) elbiseye bulaşan sinek kanının hükmünü sorunca İbn Ömer ‘Şuna bakınız! Peygamber’in torununu öldürmüş oldukları halde gelmiş bana sinek kanının hükmünü soruyor! Hâlbuki Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem); ‘Hasan ve Hüseyin, benim dünyadaki iki çiçeğimdir (reyhânımdır) buyurmuştu’ diye Hz. Peygamber’in değer verdiklerine değer vermek gerektiğini çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur” (ss.227-8). Başkasının günahından dolayı aynı memleketli olan kimse niye suçlansın? Hem de İbn ‘Umer tarafından. Şayet İbn ‘Umer bu sözü söylemişse de herhalde kastı, Hz. Huseyn’in şehit edilmesinin akabinde vuku bulduğu anlaşılan böylesi bir sorunun mevcut kaotik ortam dikkate alındığında ne kadar anlamsız olduğunu ifade etmek olmalıdır. Eğer rivayetin başka *tariğ*ları varsa mutlaka incelenerek hadisenin öncesi ve sonrasıyla birlikte değerlendirmesi yapılmalıydı.

“[Sünnete] İsyân” başlığı altında “Ümmetim cemaat halinde iken aralarını ayırmak için isyan edeni, kim olursa olsun öldürün!” rivayetine yer verilip ardından da “Hz. Peygamber, isyan fiilini kabul etmemiştir. Kendisine isyanı ise kesinlikle yasaklamış[tır]” yorumu yapılmıştır. (s.117) Bu rivayetin nasıl olup da bu başlık altında delil sadedinde zikredilebildiğini biz kavrayamadık. Bu gibi rivayetlerin bağlamı düşünülmeden ve genelde kullanılan ayetlerin de Müslümanların isyan ve itiraz etmesiyle alakalı değilken yani müşrik ya da kâfirlere hitap söz konusu iken, Müslümanların sünnete muhalefetine yorulmuş olduğu gözlenmektedir (bkz. s.109).

Bir başka husus da mübalağalı ve abartılı bir dil kullanılarak denge unsurunun göz ardı edilmesidir.

Nitekim Hz. Peygamber’in “Cünüpluktan guslederken, cesedinden bir kıl yerini terkedip yıkamayan kimseye cehennem ateşinden şöyle şöyle azap edilir” sözünü yazar “sünnetle belirlenen bir fiili yapmamanın azapla neticeleneceğini belirtmiştir” (s.156) şeklinde yorumlamaktadır. Bizce bu izah, hem lafzi yorumun, hem de bu konudaki kastın “dikkatli davranmaya teşvik” olduğunu dikkate almamanın ve de emir-ceza dengesizliğinin yazar tarafından göz ardı edildiğinin işaretidir. Yine aynı konuda yazar, İbn Mâce’yi kaynak göstererek Hz. ‘Alî’nin “İşte bundan dolayı ben kıllarıma karşı düşmanca davrandım” deyip kıllarını tıraş ettiğini haber vermiştir (s.170). Bu rivayetin değerlendirmeye muhtaç olduğu muhakkaktır. Kılların suçu nedir? Ya da dediğimiz gibi bu sözde de “dikkatli olmaya teşvik

etmek” amaçlanmaktadır. Fakat yazar tarafından herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Aynı şekilde yazar tarafından “Kabirde meleklerin ölüye ilk olarak Hz. Muhammed’i sormaları Hz. Peygamber’in âhret âlemindeki yerini gösterir” (s.156) şeklinde hiçbir kaynak göstermeden verilen bu ifadelere karşı bizim aklımıza gelen, “ilk soru من ريك değil miydi?” olmaktadır. Bizce Hz. Peygamber’in değeri ve kıymeti mübalağaya ihtiyacı olmayan bir hakikattir ve mübalağa böyle bir hakikatin kıymetini sadece tenzil eder.

Yazarın, mütevatir sünnetlerden birini reddetmenin küfür sayıldığını ve cezalandırılması gerektiğini belirttikten sonra verdiği ilk örnek, Muhammed b. Muqâtil’in “Bir belde halkı misvâkı terk konusunda icmâ etseler, kâfirle savaştığımız gibi onlarla savaşıyoruz” (s.154) sözü olmuştur. Bilindiği üzere ‘mütevatir’, haberlerin sübutunun kesinliğine ve zorunlu bilgi ifade etmesine delalet eden bir kavramdır. Mütevatir haberin bağlayıcı bir hüküm ihtiva edip etmemesi apayrı bir meseledir. Bir başka deyişle, haberin bağlayıcı olup olmaması tevatüren nakledilmesine bağlı değildir. Yazarın, sabit bir usul kaidesi olan bu noktayı dikkate almayarak tevatüren nakledilen misvak kullanma sünnetine, nakil yolunun gücüyle paralel bir bağlayıcılık gücü atfettiği görülmektedir. Yazar tarafından kabul edilen bu tarz bir bağlayıcılık anlayışı, ‘kâfir’, ‘küfür’, ‘savaş’ gibi kelimelerin geçtiği böyle bir ifadenin neden bu kadar rahatlıkla nakledildiğini açıklamaktadır.

İkinci Bölüm

Bu bölümde “Sahâbenin Sünnete Bağlılığı” ile “Sahâbenin Sünnete Uymamaya Tepkisi” konuları ele alınmaktadır. Genellemeci yaklaşımlar bu bölüm içerisinde de kendisini fazlasıyla hissettirmektedir.

Bölümde ele alınan konular muvacehesinde Uraler, “Peygamber’in günlük hayatına gösterdikleri bu hassasiyet ve bu bilgileri rivâyet etmeleri, sahâbilerin neleri sünnet olarak algıladıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu tutum, Kur’ân’ın ‘örnek insan’ olarak takdim ettiği Hz. Peygamber’in hayatının *ayırma tâbi tutulmadan*, her yönüyle tam bir bütünlük içinde sünnet olarak benimsenmesi ve uygulanması bakımından ehemmiyetlidir” (s.169; italik bana ait) ifadeleri kullanılmaktadır. Hz. Peygamber’in hayatını her yönüyle ve eksiksiz olarak sonraki nesillere aktarmak anlamında bir ayrımın olmaması doğrudur; ancak sünnet olanın tespiti anlamında böyle bir ayrımın olması gerektiğine delil olarak İslam ulemasının konuyla ilgili teliflerinin yeterli olduğu kanaatindeyiz.

“Sahâbîlerin en küçük ayrıntıya kadar sünneti izlemelerinin en önemli gerekçelerinden biri, Hz. Peygamber’in bütün hayatını sünnet olarak görmeleridir” (s.163) sözü bizi yine çokça sorduğumuz “Bütün sahabiler mi ve her hareketini mi?” sorularına sevk etmektedir. Bu tür genellemelerin inceleme konusunun mahiyetiyle uyuşmadığı kanaatindeyiz.

Üstelik yazar da ilerleyen sayfalarda bizim buraya kadar sorduğumuz soruların ve sünnet telakkilerindeki farklılığın farkında olduğunu göstermektedir. Ancak gördüğü halde adeta görmezden gelmeyi tercih eder gibidir: “Hz. Peygamber’in bir uygulamasını sahâbîlerden bazısı sünnet kabul etmiş, bazısı da etmemiştir. ... Ancak yine de Hz. Peygamber’in her yaptığının sünnet olup olmadığı tartışılmıştır. Sahâbîler bu konuda farklı anlayış ve telakkiler içinde olmuşlardır. İbn Ömer, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Ebû Bekr, Ömer ve Osman’ın Mina’dan dönüşlerinde el-Ebtah deresinde konakladıklarını haber vermiştir. İbn Ömer, halifeler gibi Muhassab’a inmeyi sünnet sayar, Nefr günü öğle namazını Muhassab’da kılmış. İbn Abbas ve Hz. Âişe ise bunun sünnet olmadığını söylemişlerdir. İbn Abbas, ‘Muhassab’da kalmak bir şey değildir. O ancak Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) indiği bir menzildir’ demiştir. Hz. Âişe de bunu yapmaz ve ‘Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) sadece Medine’ye dönüşte yola çıkmak için daha kolayına geldiğinden dolayı (Mina’dan Mekke’ye gelirken) Muhassab’a inmiştir (Ebtah’ta konaklamıştır). (Muhassab’a inmek aslında) sünnet değildir. İsteyen orada iner, isteyen de inmez’ derdi” (s.361-2). Bu ve benzeri nakillerden sonra yazar şu yorumu yapmaktadır: “Bu nakillerden şöyle bir sonuca gitmek mümkündür. Hz. Âişe, Muhassab’dan inmenin sünnet olmadığını, kolaylık için orada konakladığını belirtmiştir. *Bilindiği gibi kolaylığı tercih de sünnettir. Prensip olması açısından sünnettir.* Buna göre iki taraf da haklıdır. Hayır, diyen kolaylaştırıcılığın sünnet olduğunu söylemiş olmakta, Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yaptığının aynısını kabul eden de sünnete uymuş olmaktadır” (s.363; italik bana ait). Hz. ‘Âişe açıkça “sünnet değildir” derken başka bir yöntemle “sünnettir” demek ya da dedirtmek ne kadar uygundur? Bu durum Hz. ‘Âişe’ye “söylemediği şeyi hatta söylediğinin tersini söyletmek” değil midir?

Yine benzer bir durumda yazar, Hz. Peygamber’in sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra sağ yanına yatmış olduğunu, bunun Hz. ‘Âişe tarafından sünnet olmadığını sadece yorgunluk sebebiyle olduğunu söylendiğini ve İbn ‘Umer’in de yatanlara çakıl taşı attığını belirtmiş ve akabinde “Hz. Âişe ve İbn Ömer, sünnet olmayan bir fiilin sünnet

zannedilmesini engellemeye çalışmaktadırlar. İbn Ömer'in evlerinde uyuyan kimseleri görüp uyarması mümkün değildir. Anlaşıldığına göre bu kimseler mescidde sabah namazının sünnetini kılan kimselerdi ve farz kılınana kadar uyumak istiyorlardı. Sünnet olmayanı 'sünnettir' diye yapmak sünnete aykırılıktır. Bir rivâyette ise Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) 'Kim sabah namazından evvel iki rekât kılsa sağ tarafına yatsın' buyurmuştur" (s.196) diye ilave etmiştir. Rivayetler kritik/tahkik edilmeksizin yazar tarafından şöyle yorumlanmıştır: "Bu rivâyetlerden şöyle bir sonuç çıkarılabilir: Sabah namazının sünnetinden sonra yan üstü yatma, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sadece evinde yaptığı bir fiildi ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bunu dinlenmek için yapıyordu. O (sallallahu aleyhi ve sellem), dinlenmek isteyenlerin evlerinde sağ taraflarına yatıp dinlenmelerini sünnet olmaksızın tavsiye etmiş olmaktadır. Sünnet olması halinde ise zaten dinlenmek isteyen-istemeyen herkesin onu yerine getirmesi gerekir" (s.196). Yazar, bu meseleyi en iyi bilecek kimsenin Hz. Peygamber'in hanımı olacağını düşünerek Hz. 'Â'îşe'yi dikkate alsaydı daha isabetli davranabilirdi kanaatindeyiz. Ya da Hz. Peygamber'e izafe edilen sözün Ebû Hurayra'nın kendi sözü/yorumu olduğu araştırılıp tespit edilebilseydi, bizce bu kadar çelişkiye düşülmezdi.

Ayrıca ashabın sünneti farz gibi telakki ettikleri sadedinde şöyle bir rivayet nakledilmiştir: "Uygulaması çok dikkat isteyen i'tisâm'ı; sahâbîler, zorluğunu belirtmeden zevkle yapmışlardır. Araştırmamız sırasında sadece bir a'rabînin bu zorluğa işaret ettiğini tespit ettik. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona 'Nerede bir kâfir kabri görürsen onu cehennemle müjdele' buyurmuş, a'rabî, Hz. Peygamber'in emrini nasıl yerine getirdiğini şöyle ifâde etmiştir: 'Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) beni yorucu bir işle mükellef kıldı. Uğradığım her kâfir kabrinde, kabirdekini ateşle müjdeledim' [demiştir]." Yazar da bunun akabinde "Bu sözler [a'rabînin sözleri], aynı zamanda sahâbîlerin uygulama açısından sünneti farz gibi algıladıklarının kendi ağızlarından güzel bir ifâdesidir" (s.169-70) yorumunu yapmıştır. Bu sonuca nasıl ulaşıldığını, nasıl farz gibi gördüklerini ve bir de olayın yorucu kısmını biz anlayamadık doğrusu. Bizce bu durum –şayet vaki ise– Hz. Peygamber'in bir bedeviye iltifatı ve ona kapasitesine göre bir vazife yüklemesinden ibarettir. Üstelik bir bedevinin tüm sahabileri temsil edecek şekilde yansıtılması da bizce isabetli olmayan bir başka genellemedir.

Şekilci ve lafızcı bir yaklaşımla kastedilenin ne olduğuna bakılmadan ve açıklanmadan yapılan değerlendirmeler bu bölümde de dikkat çekmektedir.

Yazar “Hz. Peygamber, yolda giderken kubbeli bir bina görünce bina sahiplerinin âhirette karşılaşacağı şeyleri anlatmış ...” rivayetini ve sonrasında adamın o kubbeyi yıktırmasını sünnete bağlılık olarak nakletmiştir (s.179). Ancak Hz. Peygamber’in ravza-ı mutahharası üzerine yapılan kubbenin “ne anlama geleceği” hiç düşünülmemiş gibidir.

Aynı şekilde “Onlar [sahabe] Hz. Peygamber’in sözlerinin illetini araştırmıyor, üzerinde yorum yapmıyor aynen yerine getirmeye çalışıyorlardı” şeklindeki yanlış ön-kabulün ardından “Hz. Peygamber ‘Çobanlar bina yapmakta yarıştıkları zaman bu, kıyâmet alâmetlerindedir’ buyurduğu için İbn Ömer, ‘Hz. Peygamber vefat ettikten sonra bir kerpici, diğerinin üstüne (iki tuğlayı üstüste) koymadım’ demiştir” (s.193) sözleri yazar tarafından sahabenin sünneti “Aynen Uygulama Dikkat ve Titizliği” başlığı altında sunulabilmiştir. Maalesef sünnet hükmü verilirken rivayetlerin kritiği hiç yapılmamıştır. İbn ‘Umer’in bu uygulamasını sünnete bağlılık olarak telakki etmek hiçbir şey inşa etmemeyi istemek anlamına gelmez mi? Ayrıca böyle bir durumda dinin ve sünnetin genel ilkelerinden olan Müslümanların dünyayı imar etme sorumluluğu nasıl olacaktır?

Lafzi anlamaya örnek olabilecek bir başka rivayet de şöyle nakledilmiştir: “Ebû Saîd el-Hudrî de ölüm döşeğinde yeni elbiseler isteyip giymiş ve ‘Ben, Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi ve sellem) “Kişi, ölürken üzerinde bulunan elbiselerle diriltilir” buyururken işittim’ demiştir” (s.171). Bu sözle kastedilenin lafzi anlam olmayıp “kişinin hangi hal üzere ölürse o hal üzere de diriltileceği” olduğu başka sahabilerce izah edilmiştir. Ancak anlaşılan o ki böyle bir mecazın kullanılmış olabileceği yazar tarafından hiç dikkate alınmamıştır.

Yine şu cümleler ne kadar lafızcı olunabildiğini ve Kur’an ile sünnetin temel esaslarından bağımsız bir şekilde rivayetleri ele alarak her hadise – *şahîh* dahi olsa– sünnet nazarıyla bakmanın bizce sakıncasını ortaya koymaktadır: “Sahâbilerin şartlar değiştiği halde sünneti aynen muhafaza etmeleri, muâmelât ile ilgili [gelen örneğin muamelat ile alakası bir zuhul eseri olsa gerek] konularda da geçerlidir. *Hz. Peygamber, saçları hergün taramayı yasak ettiği için* Mısır valiliği yapan bir sahâbînin çoğu zaman saçları dağınık olarak bulunuyormuş, Abdullah b. Şakîk (v. 108/726), ‘Vâli olduğun halde saçların neden bu kadar dağınık?’ diye sorduğunda sahâbî ‘Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bizi hergün saç taramaktan nehyetti’ demiştir.” Bu rivayet için dipnotta açıklama yapan yazar “Hz. Peygamber’in bu yasağı niçin koyduğu, bunun hikmeti gibi sorular ayrıca araştırılabilir. Biz burada sadece sahâbîlerin tavrına dikkat çekmek istiyoruz” demekle

yetinmektedir (s.198; italik bana ait). Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi eser boyunca yazarın sünnete bağlılık olarak verdiği örnekler maalesef bugünün ümmetinin problemlerinden çok uzak ve açıklama yapmaksızın, günümüze gelmeksizin nakledilen, gerçeklerden kopuk örnekler olmuştur. Dipnotta sözü edilen araştırma böyle bir çalışmada yapılmayacaksa nerede yapılacaktır? Çok basit bir soruyla, “Her gün saçını tarayan sünnete muhalefet mi etmektedir?” Bu tür örneklerde yazarın “biz sahabenin bağlılığını göstermeye çalışıyoruz” demeleri anlamlı mıdır? Şayet rivayet kritik/tahkik edilseydi bu rivayetin mevcut haliyle sünnetin genel esaslarına ters olduğu, Rasûlullah’ın (s.a.s) saçı dağınık kimseyi görünce onu uyarmasına dair rivayetlerle de çeliştiği elbette görülebilirdi. Ancak maalesef yazar naklettiğimiz alıntının ardından da şöyle demektedir: “Görüldüğü gibi bu sahâbî, bulunduğu makamı ve şartları göz önüne almamış, hadîsin zâhirine göre hareket ederek bu konuda hiçbir farklı düzenlemeye gitmemiştir” (s.198).

Eser içerisinde bizce “sünnetin neliği” problemini dikkate almamış olmaktan kaynaklanan pek çok çelişkiye rastlamak da mümkündür ve bu çelişkiler daha ziyade üçüncü bölümde yer alacaktır. Biz burada iki örnekle yetinmek istiyoruz.

Yazar “... onlar [sahabiler] bazı hadislerin Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) devrindeki belli bir durumu ele aldığını ve sonradan bu durumun değiştiğini görür görmez bu tür hadislerin zâhirleriyle ameli terketmişlerdir” deyip hemen devamında “Sahâbîlerin sünneti aynen uygulama dikkat ve titizliklerinin en önemli göstergelerinden biri, şartlara göre hareket edip sünnet-te [*keza*] tasarrufta bulunmamalarıdır. Sahâbenin, Hz. Peygamber’den gördüğü uygulama biçimini şartların farklılığına fazla önem atfetmeden aynen uygulamadaki ısrarı asıl i’tisam olarak değerlendirilmelidir” (s.197) yorumunu yapmaktadır ve ard arda gelen iki pasaj arasında çelişkiye düşmektedir.

Bir başka çelişki de üç buçuk satır içerisinde vuku bulmuştur: “Sahâbîler, hadîs dışında başka bir şey rivâyet etmemeye çalışırlardı. *Kendi rey ve görüşleri söz konusu bile olmazdı*. Hadîsi koruma tedbirlerinden biri olarak *sahâbîlere, sözlerinin hadîs mi yoksa kendi görüşleri mi olduğu sorulurdu*” (s.263; italikler bana ait).

Akıl/re’y ve sünnet karşıtlığı üzerinden yapılan yorumlar bir başka dikkat çekici husustur. Akıl ve re’yin kullanımına karşı sünnete bağlılık örnekleri zikredilirken ölçsüz davranıldığı görülmektedir. Hz. ‘Alî’nin

“Ben, Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi ve sellem) mestlerinin üstüne meshederken görmeseydim, mestlerin altının meshedilmeye daha uygun olacağını düşünürdüm” sözünün ardından yazar “[Hz. ‘Alî,] sünnet varken onu aynen uygulamaktan başka bir yol olmadığını, akıl yürüterek görüş belirtmenin nas olan konularda mümkün olmadığını belirtmiştir” sonucuna varır (s.199). İbadetler söz konusu olduğunda onların hem norm ve hem de form olarak muhafaza edilmesi gerektiği zaten müsellemler bir hakikattir. Bu sebeple, söylenenler sünnete aynen uymaya değil de ibadetlerin hiçbir şekilde değiştirilemeyeceğine delil olmaya daha uygundur. Zira biliyoruz ki ibadetlerin nasıl ve niye öyle olması gerektiğini akıl tespit edebilseydi, ne vahye ve ne de peygambere gerek olmazdı.

Yine Hz. ‘Umer’in bir meselede fetva verirken bilmediği rivayetin söylenmesi üzerine “Eğer biz bu hadîsi duymasaydık az daha başka türlü bir hüküm verecektik” (s.277) şeklinde kaydedilen sözü sadece sünnetle fetva vermenin delili olarak görülmüştür. Ancak bu rivayet bizce re’y ile fetva verebilmenin delili olmaya daha müsaittir. Zira, şayet bir meselede herhangi bir nas söz konusu değilse özellikle fakih ve müctehid sahabilerin tabii olarak akli devreye sokup sünnetin genel prensiplerine uygun bir hüküm ortaya koymaktan çekinmedikleri anlaşılmaktadır.

“Onlar [sahabe], sünnet karşısında görüş (re’y) belirtmeyi asla uygun bulmamışlardır. Bir kimse İbn Ömer’e Hacer-i esved’i istilâmı sormuş, o da Hz. Peygamber’i onu istilâm ederken ve öperken gördüğünü söylemiştir. O kişi [bizce de son derece haklı olarak] ‘izdiham varsa ne dersin,’ deyince İbn Ömer “‘Ne dersin’i Yemen’de söyle. Ben Resûlullah’ı (sallallahu aleyhi ve sellem) onu istilâm ederken ve öperken gördüm’ demiştir” (s.176). Bu rivayet üzerine yazar, “Bu olay haklı olarak aynı zamanda bir sünnetin, başka bir sünnet yoksa *harec sebebiyle düşmeyeceği* ve hadîse muâraza edilmeyeceği, hadîs varken görüş belirtmenin yanlış olduğu şeklinde yorumlanmıştır” (italik bana ait) diyerek kendisi de bu yoruma iştirak etmektedir. Bu sünnetten hiçbir şekilde vazgeçilmemesi uğruna maalesef bugün yaşanan sıkıntılar en azından hac ya da umre yapan herkesin malumudur.

Akıl, re’y ve re’y ile fetva meseleleri işlenirken de benzer çelişkiler devam etmektedir ki bu tür çelişkilerin kavram içeriklerinin tarihi gelişim süreci ve bağlamının dikkate alınmamış olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim çalışmada “Sahâbiler, fetvâ usûlünü öğretmek suretiyle dînî meselelerde re’yi önlemeye çalışırlardı ... Sünnetle fetvânın zıddı re’yle fetvâdır. Sahâbilerin gayretleri bunu önlemek içindir”

denilmektedir (s.278-9). Bizce sünnetle fetva vermenin zıddı re'ye göre değil, heva ve hevese göre fetva vermektir. 'Re'y' kelimesini 'heva' anlamında kullananların, bunu muhataplarını değersizleştirmeyi hedefleyerek yaptıkları görülmektedir. Yazarın dediği kabul edilirse, ehl-i re'y ekolü ehl-i heva konumuna düşürülmüş olacaktır ki bunu herhalde yazarın kendisi de kabul etmeyecektir. İlerleyen sayfalarda ise şöyle denilmektedir: “Sahâbîler, Hz. Peygamber zamanında ictihâd ediyorlardı” (s.320). Bir karar vermek gerekmez mi? Akıl ve re'y kullanılmadan nasıl ictihad edilecek. Ama bu cümlelerin ardından “Ancak sahâbîlerin ictihadları Hz. Peygamber'in tasvibinden geçmiş olduğu için artık onlar 'tacrîri sünnet'tir, 'sahâbe sünneti' değildir. Zaten sahâbîlerin maksatları da yeni bir sünnet ortaya koymak değildir” (s.320) denilmektedir. Bu doğrudur; Peygamber'in onayı olmasaydı o ictihadlar sünnet olamazdı. Fakat bunlar Peygamber onayı olmadan önce de sahabenin kendi re'yleri ile yaptıkları ictihadlar değil miydi? Ya da Hz. Peygamber dünyasını değiştirdikten sonra sahabenin ortaya koyduğu çözümler, ictihad olmaları hasebiyle sünnete muhalif şeyler midir? Sahabenin ictihad ve uygulamalarının aslında sünnete muhalif şeyler olmadığını üçüncü bölüm içerisindeki örneklerle yazar bizzat kendisi göstermiştir.

Sahabenin hadis rivayetindeki titizliği, mana ile rivayet realitesi görmezden gelinerek vurgulanmıştır. “Sahâbîlerin aynı hadîsin rivâyetinde bazan farklı rivâyet lafızları kullanmaları, onların Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sözlerini değil, kendi anladıkları mânâyı kendi sözcükleriyle rivâyet etmeleri olarak anlamak ve değerlendirmek doğru değildir. Böyle düşünmek onların titizliklerini görmezden gelmek demektir. Aynı hadîsi Hz. Peygamber'in değişik zamanlarda farklı lafızlarla ifâde buyurmuş olduğu da en azından pek tabî bir ihtimaldir” (s.200). Bizce ilk söylenen (mana ile rivayet etmeleri) insan fıtratına daha uygun ve çok daha tabii bir ihtimaldir. Manayı gözetmek titizlik değil midir? Meseleye yukarıdaki gibi yaklaşan yazar ilerleyen sayfalarda İbn Mes'ûd'un “Kâle Resûlullah” demediğini daima “Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) öyle veya aşağı yukarı buna benzer veya yakın bir şey söyledi” dediğini aktarabilmiştir (s.258). Ayrıca bazı sahabilerin yaşlandıklarını ve Hz. Peygamber'den duydukları üzerinden çok zaman geçtiğini bu sebeple de tam lafızlarıyla aktaramayabileceklerini itiraf etmelerini de bizce unutmamak gerekir. Nitekim sahabilerden de kasd-ı mahsus olmaksızın *dabî* kusurlarının sadır olması son derece insanî bir durumdur. Bu durum aslında yazar tarafından da itiraf edilmektedir: “Sahâbîler hadîsleri tenkîde tâbî tutarlardı.

Hadîs inkarcılarının ve müsteşriklerin iddia ettiğinin aksine, bu faaliyet ilk nesilde başlamıştı. Tenkîd türlerinden biri, râvinin hıfzına güvenmemektir. Meselâ, Fâtıma bint Kays ...” (s.267).

Rivayetler tam tespit ve tahkik edilmediğinden ötürü, sünnete bağlılık olarak gösterilen bazı örneklerin bizzat Hz. ‘Âişe başta olmak üzere diğer bazı sahâbiler tarafından düzeltildiği bir gerçektir. Yazar şöyle naklediyor: “Ebû Mûsa el-Eş’arî’nin oğlu Mûsa, babasından naklen Hz. Peygamber’in ‘Ölü, kabîlesinin ve yakınlarının sesli ağlaması sebebiyle azap görür’ buyurduğunu rivâyet ettiğinde râvisi Esîd ‘Subhanallah! Şüphesiz Allah Teâlâ: “Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenemez” buyuruyor deyince Mûsa ‘Yazık sana! Ben Ebû Mûsa’nın Resûlullah’tan (sallallahu aleyhi ve sellem) bana tahdis ettiğini sana haber veriyorum. Sen Ebû Mûsa’nın Peygamber’e (sallallahu aleyhi ve sellem) iftira ettiğini veya benim Ebû Mûsa’ya iftira ettiğimi mi zannediyorsun’ demiştir” (ss.264-5). Bu örneklerin devamında yazar, “Sahâbîler, sünnet anlayışlarının tabîî bir neticesi olarak hadîslerden ne bir söz eksiltir ne de ilâve ederlerdi. Yani hadîsi kendi sözleriyle karıştırmamaya ve aynen rivâyete özen gösterirlerdi. Bu, aynı zamanda mânâ ile rivâyete pek rağbet etmedikleri mânâsına gelir. İbn Ömer’in sünnete bağlılıktaki hassasiyetini hadîs rivâyetinde de gösterdiği, ‘İbn Ömer Hz. Peygamber’den (sallallahu aleyhi ve sellem) işittiği şeye ne ilave yapar ne de eksiltir’ ...” demektedir (s.265). Şayet Hz. ‘Âişe’nin de rivayeti aynen râvinin yaptığı gibi düzeltilmiş olduğu bilinseydi –ki aslında bilindiği anlaşılmaktadır– bu örnek zikredilmezdi. Zira yazar iki sayfa sonra şöyle demektedir: “Bazı hadîsleri daha iyi bilen sahâbîler rivâyetteki kusurları düzeltirlerdi. Hz. Âişe’ye İbn Ömer’in, ‘Ölü, kabîlesinin ve yakınlarının sesli ağlaması sebebiyle azap görür’ hadîsini rivâyet ettiği anlatılınca o ‘İbn Ömer yanlış söylemiş. Aslında Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) o zaman şöyle demişti’ diyerek rivâyetin tamamını nakletmiştir” (s.268). Yazar, rivâyetin devamını vermeyip sadece dipnotta ez-Zerkeşî’nin *el-İcâbe*’sine işaret ederek “Hz. Âişe yirmi kadar sahâbînin rivâyetini tashîh etmiştir” demektedir. Ancak bu hadîseyi 372. sayfada net olarak aktarır. Hem de “Zabtla İlgili İhtilaflar” başlığı altında ve “Tam anlamadan (zabt hatasından) kaynaklanan ihtilaflar” şeklinde bir alt başlık cümlesinin devamında ve de şu değerlendirmeye: “İbn Ömer, hadîsi tam zabtedemediğinden ağlamayı azabın sebebi sanmış, hükmü de her ölü hakkında genellemiştir.”

Bizce bu örnekler sahâbilerin yanlış, yanlış anlama, eksik anlama gibi hatalar yapabilen birer insan olduklarını gösterir. Unutmak, yanlışlamak

Peygamber de dahil –ki onunkiler genel olarak başka maslahatlara mebni olmuştur– tüm insanlar için son derece fitrîdir. Ancak üstteki rivayet ve yorumları aktaran yazar aynı zamanda “sahâbiler, hadîste takdim-te’hir yapmazlardı” (s.265) diyebilmektedir. Bizce yazarın örnek verdiği rivayetlerden çıkan sonuç sahabilerin hadis rivayeti konusunda mümkün olduğunca titiz davrandıklarıdır.

Üçüncü Bölüm

Üçüncü ve son bölümde ise “Sahâbenin Konumu ve Sünneti” ile “Halîfeler ve Halîfelerin Sünneti” konularına yer verilmiştir.

Yazarın 310 sayfa boyunca söylediklerinin, bu sayfadan sonra adeta tersini söylemeye başladığı görülmektedir. Ve doğal olarak da daha önce söylenenlerle çelişen pek çok husus ortaya çıkmaktadır.

Mesela “Binâenaleyh sahâbileri tasarrufa zorlayan asıl sebep icthad ihtiyacıdır”. “Hz. Peygamber, icthad etmeyi teşvik de etmiştir. Muâz b. Cebel hadîsinde ‘Kur’ân’da bulamazsan’, ‘Sünnette bulamazsan’ soruları bizzat Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından sorulduğuna göre ‘bulamamak’ üzerinde düşünmeyi gerektirir. Ya olmadığından dolayı ‘bulamamak’ söz konusu olur, ya da bilmediğinden dolayı bulamaz. Sünnetin sessiz kaldığı yerlerde kıyas ve icthadın kaynak olduğu anlaşılır.” “Yine kesinlikle biliyoruz ki, her hâdise için bir nas gelmemiştir. Zaten bu tasavvur da edilemez. Naslar sınırlı, vâkıalar ise sınırsız olunca –sınırlı olan sınırsızı içine alamayacağına göre– kesin olarak anlaşılıyor ki icthad ve kıyas farzdır” (ss.328-9). Kıyas ve icthadın aynı zamanda, önceki bölümde kötülenip sünnet karşıtı olarak konumlandırılan akıl ve re’y demek olduğunu söylememize bilmem gerek var mıdır?

“Değişen şartlar ve ihtiyaçların sahâbileri tasarrufa zorlayan sebeplerin başında geldiği açıktır. Bayram namazında hutbeyi namazdan önce okumak konusu buna örnek gösterilebilir” (s.329) diyen yazar daha önce aynı duruma Ebû Sa’îd el-Ĥudrî’nin itirazını sünnete bağlılık örneği olarak zikretmiştir (s.108). Aynı şekilde “Bazı durumlarda sahâbilerden bir kısmı sünnetteki illeti gözetmiş, diğer kısmı ise sünneti aynen uygulamayı benimsemişlerdir” (s.360). “Hz. Peygamber’in bir uygulamasını sahâbilerden bazısı sünnet kabul etmiş, bazısı da etmemiştir” (s.361). Daha önce söylenenler ise bambaşkadır: “Onlar [sahabiler] Hz. Peygamber’in sözlerinin illetini araştırmıyor, üzerinde yorum yapmıyor, aynen yerine getirmeye çalışıyorlardı” (s.193). Yazarın yine bu bölüm içerisinde söyledikleri de biraz öncekilerden ne kadar da farklıdır: “Genel anlayış olarak bakıldığında zaman ve şartlar değiştiği halde sünnetin ne özünde ne şeklinde tasarruf etmeyi pek düşünmezlerdi” (s.333). Ve yine: “Sahâbiler, genellikle Hz. Peygamber’in sözünün zâhirini alıp tasarruf etmezlerdi” (s.345); “Sünnetin

ortaya konduğu zamanki şartlar değişse bile yine kolay kolay tasarrufa gitmek istemezlerdi” (s.346).

“[T]emettu haccının câiz-liği [keza] konusunda fetvâ veren Abdullah b. Ömer’e, babasının onu yasakladığı hatırlatılınca o, ‘Babam onu menetmiş olsa bile Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) yapmıştır; babamın emrine mi uyulur, yoksa Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) emrine mi?’ demiş, babasının halife seçimindeki ‘en üstün’ü seçme tavrını o da bu konuda sürdürmüştür” (s.177; ayrıca bkz. s.397). Yine 397. sayfada İbn ‘Umer’in “Yazıklar olsun, Allah’dan korkmuyor musunuz? Ömer bunu, hayrı arayarak nehyetmiştir. Umrenin tamamını dilemiştir. Siz niye haram kılıyorsunuz? Allah bunu helâl kıldı. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bunu yaptı. Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti mi yoksa Ömer’in sünneti mi uymanıza daha lâyıktır?” dediği haber verilmiştir. Yazar tarafından bu rivayet sünnete bağlılık olarak nakledilmektedir. Ancak İbn ‘Umer’in sünnete bağlılığı örnek verilirken yazarın ortaya koyduğu sünnet anlayışına göre Hz. ‘Umer’in sünnete muhalefet ettiği de söylenmiş olmaktadır ve fakat anlaşılan o ki bunun farkına varılmamıştır. Ya da sünnete “ictihadi” yaklaşan Hz. ‘Umer’in bu tavır kabul edilmiş olmaktadır. Zira İbn ‘Umer’in sözünden Hz. ‘Umer’in “hayrı arayarak” sünnete farklı yaklaşımda bulunduğu açıkça görülmektedir. Ancak Hz. ‘Umer’in olmaması gereken bu halden yazar tarafından kurtarılması ise şöyle olmuştur: “Sünnette tasarruf konusunda verilen örneklerin çoğu özellikle Hz. Ömer’den seçilmiştir. Çünkü Hz. Ömer’in sünnet karşısında re’ye yöneldiği gibi bir izlenim uyandırılmak istenmektedir. *Hâlbuki Hz. Ömer’in bazı sünnetleri durdurması yahut bazı sünnetlerde değişiklik yapması, onun sünnete bağlılığının bir neticesidir.* Nitekim onun icraatlarına baktığımızda *sünnet dışına çıkmadığı* görülmüştür. Ayrıca Hz. Ömer’in tasarrufu olarak gösterilen durumlar aslında *sahâbilerin icmainsine dayanmaktadır*” (s.393; italikler bana ait). Sonuç itibariyle yazar tarafından Hz. ‘Umer “sahabilerin icmai” ile “sünnet dışına çık[arıl]mamış” olmaktadır.

Yazar şunları da söylemektedir: “Halîfelerin, birtakım icraatlarda, tasarruflarda bulunması kaçınılmazdır [keza]. Önemli olan bunların sünnete uygun olup olmadığı, sünnette olmayan yeni uygulamalar mı yoksa ictehadlar mı olduğu konusunu tesbit etmektir” (s.388). “Sünneti aynen uygulamada, onda değişikliğe gitmemekte çok hassas olan halîfeler, bazı hadîslerin Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) devrindeki belli bir durumu ele aldığını ve sonradan bu durumun değiştiğini görür görmez *bu tür hadîslerin zâhirleriyle ameli terk etmişlerdir.* Ancak halîfelerin, Hz. Peygamber’le olan uzun süreli beraberliklerinin kendilerine kazandırdığı imkânla *onun tasarruflarının hikmetlerini, gâyelerini, sünnetinde gözettiği*

maksatları anlama ya da tahmin etme melekeleri son derece gelişmişti. Halîfelerin tasarruflarının Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetine uygun düşmesi gâyet tabîdir” (s.386; italikler bana ait). Her cümlenin birbiriyle çeliştiği böyle bir paragrafın değerlendirmesini, sözü daha fazla uzatmamak adına okuyucuya bırakmakla yetinelim. Ancak şunu söylemeden geçemeyeceğiz: yazar kendi ifadeleriyle sahabilerin hepsinin sünneti aynı şekilde anlamadığını; hadisin zahirine bakarak ona şekilci yaklaşanlar olduğu gibi gâî, icthadî yorumlamayla yaklaşanların da olduğunu –belki istemese de– kabul etmiş olmaktadır.

Ayrıca yazar “Bununla birlikte sahâbilerin her hareketi ölçü alınmayabiliyordu. Abdullah b. Ömer, Ramazan orucu bitince o sene hacca da gitmeyi isterse hac yapıncaya kadar saçından sakalından hiçbir şey kesmezdi. İmam Mâlik, İbn Ömer'in bu hareketinin diğer insanlar için bir ölçü olamayacağını söylemiştir. *Zaten sahâbiler, şahsî davranışlarının sünnet zannedilmemesi için ikazda bulunurlardı. Ancak sahâbilerin çoğu söz ve uygulamalarının Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sünneti olma ihtimali olduğu bir gerçektir*” (s.322; italikler bana ait) ifadeleri arasında hem çelişkiler ve hem de bu çelişkilerden kurtulma çabası beraberce görülmektedir.

Yazarın sonuç sadedinde yer verdiği şu cümlelerine ise katılmak mümkün değildir: “*Fikrî eksiklikten çok fiilî kusurlar yüzünden tanınmaz hale gelmiş bir İslâm dünyasıyla karşı karşıya olduğumuz bir gerçektir. Teslimiyet veya i'tisâm eksikliği, fikrî ve ilmî birikimi gölgelemekte ve müslümanlar sahip oldukları ilâhî mesajı yaşama ve tanıtma bakımından çok silik bir görünümü paylaşmak durumunda kalmaktadırlar. Oysa sünnet, İslâm modelidir. Sünnete i'tisâm da o modelin güne taşınması ve kazandırılması demektir*” (s.405; italik bana ait). Bahsedilen bu anlayışın fikren yerleştirilmesi gerçekleşmeden, fikrî dönüşüm yaşanmadan ortaya konacak fiilî uygulamaların derde deva, sadra şifa olmadığı gözümüzün önünde durmaktadır.

Neticede eser, modern dönemin rasyonalist ve sünnet inkarcısı algılarına karşı samimi bir sünnet müdafaası yapabilme arzusuyla hazırlanmış bir çalışma izlenimi vermektedir. Ve yine eserde, adeta zihnen, yer yer de metnen “sünnet karşıtları” gibi bir ötekileştirme yapıldıktan sonra pek de tahkik ve tenkide riayet edilmeksizin genellemeler yoluyla sonuca gidilme çabası yoğun bir şekilde hissedilmektedir.